

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2022.04.143
УДК 347.91

Надія Сампара,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри
цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету, адвокат
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4958-5831>

Наталія Бачинська,

викладач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету, адвокат
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2423-4613>

УЧАСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Досліджено питання участі неповнолітніх у цивільному процесі. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що участь неповнолітніх у цивільному процесі, як і в українському законодавстві, так і в міжнародному має дуже специфічний характер. Це пояснюється тим, що до них, з одного боку, застосовують аналогічне законодавство, як до повнолітніх осіб, а з іншого – суд враховує їхній особливий статус, на підставі чого приймає рішення щодо необхідності залучення законного представника або його заміни. Проаналізувавши всі аспекти участі неповнолітніх у цивільному процесі, зроблено висновок, що для повної реалізації права на захист неповнолітня особа має бути повноправним учасником цивільного судочинства, наділений відповідними процесуальними правами та обов'язками для захисту свого права в межах дієздатності.

Ключові слова: неповнолітні, малолітні, цивільний процес, цивільна процесуальна правоздатність, цивільна процесуальна дієздатність.

Sampara N., Bachynska N.

Participation of minors in civil proceedings

© Надія Сампара, Наталія Бачинська, 2022

The article is devoted to the study of the issue of the participation of minors in the civil process. On the basis of the conducted research, it was concluded that the participation of minors in the civil process, both in Ukrainian and international legislation, has a very specific character. This is explained by the fact that, on the one hand, similar legislation is applied to them as to adults, on the other hand, the court takes into account their special status, on the basis of which it makes a decision on the need to involve a legal representative or replace him. Having analyzed all aspects of the participation of minors in the civil process, it was concluded that in order to fully exercise the right to defense, a minor must act as a full-fledged participant in civil proceedings, endowed with the appropriate procedural rights and obligations to protect his right within the limits of legal capacity.

Civil and civil-procedural legal entities are closely related to each other, which reflects the dialectical relationship between substantive and procedural law. Subjects of civil procedural law are endowed with procedural legal capacity, which gives them the opportunity to protect their own rights and interests. Persons with incomplete civil legal capacity must also be able to apply to the court for protection, and therefore, they must be given the status of a civil procedural legal entity, which will enable them to restore violated rights or demand their recognition.

Analysis of recent research and publications. The question of the participation of minors in the civil process was studied by foreign and domestic scientists, in particular: L. Sapeyko, D. Ionova, Yu. Vasylyk, Yu. Derbakova, M. Agarkov, V. Spivak, Z. Romovska, J. Van Buren and others. However, the meaning of the participation of minors in the civil process is still not clearly defined, in particular due to the current legislation.

The purpose of this study is to study the status of minors, the conditions and grounds for participation in civil-law relations in both national and foreign legislation. Therefore, the following issues should be resolved: determine who, according to the norms of current legislation, belongs to the category of minors; determine the specific circumstances under which their civil procedural capacity and legal capacity arise; understand the extent of their rights and responsibilities.

Thus, the participation of minors in the civil process, both in Ukrainian and international legislation, has a very specific character. This is explained by the fact that, on the one hand, similar legislation is applied to them as to adults, on the other hand, the court takes into account their special status, on the basis of which it makes a decision on the need to involve a legal representative or replace him.

Having analyzed all aspects of the participation of minors in the civil process, it can be concluded that in order to fully exercise the right to defense, a minor must act as a full-fledged participant in civil proceedings, endowed with the appropriate procedural rights and obligations to protect his right within the limits of legal capacity.

Keywords: minors, minors, civil process, civil procedural legal capacity, civil procedural legal capacity.

Постановка проблеми. Участь неповнолітніх у цивільному судочинстві набуває все більшого значення, оскільки вони є носіями певних цивільних прав та обов'язків, а необхідність їх захисту, визнання чи оскарження породжує правовідносини в цивільному судочинстві.

Цивільні та цивільно-процесуальні юридичні особи тісно пов'язані між собою, що відображає діалектичний зв'язок між матеріальним і процесуальним правом. Суб'єкти цивільного процесуального права наділені процесуально-правовою дієздатністю, що дає їм можливість захищати власні права та інтереси. Особи з неповною цивільною дієздатністю також повинні мати можливість звертатися до суду за захистом, а отже, їм необхідно надати статус цивільно-процесуальної юридичної особи, що дасть їм змогу відновити порушені права або вимагати їх визнання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання участі неповнолітніх у цивільному процесі вивчали зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема: Л. Сапейко, Д. Іонова, Ю. Василик, Ю. Дербакова, М. Агарков, В. Співак, З. Ромовська, Дж. Ван Б'юрен та ін. Але досі не чітко визначено значення участі неповнолітніх у цивільному процесі, зокрема через чинне законодавство.

Мета дослідження – вивчення статусу неповнолітніх, умов та підстав участі у цивільно-правових відносинах як у національному, так і в зарубіжному законодавстві. Тому потрібно вирішити такі питання: визначити, хто за нормами чинного законодавства належить до категорії неповнолітніх; визначити конкретні обставини, за яких виникає їх цивільна процесуальна дієздатність і правоздатність; зрозуміти обсяг їхніх прав та обов'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 32 Цивільного кодексу України неповнолітньою особою є фізична особа у віці від 14 до 18 років, вона має право:

- 1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- 2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

4) самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, який вона зробила на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна має бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника [1].

Передумови участі неповнолітніх у цивільному судочинстві встановлює ст. 129 Конституції України, яка визначає, що основними засадами судочинства є рівність усіх учасників перед законом і судом, свобода переконань тощо [2]. Зрозуміло, що в цьому розділі Конституція прямо не визначає обмежень щодо неповнолітніх.

Цивільна дієздатність і правоздатність неповнолітніх визначаються Цивільним процесуальним кодексом України. Проте, аналізуючи відповідний нормативний зміст, можна побачити, що вони мають обмежувальний характер, тобто визначення обсягу цивільної процесуальної дієздатності залежить від цивільної правоздатності. У цивільному законодавстві є такі її види: часткова, неповна та повна. Так, згідно з ч. 1 ст. 31 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) особа вважається малолітньою та такою, що має часткову цивільну дієздатність фізичної особи, до досягнення нею 14 років. А відповідно до ч. 1 ст. 32 ЦКУ неповнолітньою та такою, що має неповну цивільну дієздатність, визнається особа у віці від 14 до 18 років. Повну цивільну дієздатність мають особи, які досягли 18 років – повноліття (ч. 1 ст. 34 ЦК України) [1].

Щодо цивільної процесуальної дієздатності, тобто здатності особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді, зазначимо, що згідно з ч. 1 ст. 47 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) нею наділяються фізичні особи, які досягли повноліття [3]. І лише в окремих випадках настання повної цивільної дієздатності пов'язується з певною подією.

Згідно зі ст. 46 ЦПК України здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільну процесуальну правоздатність) мають усі фізичні особи [3]. Тобто, з формулювання норми випливає, що неповнолітні особи не є винятком у цьому разі. Згідно з ч. 2 ст. 47 ЦПК України неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, а також особи, цивільна дієздатність котрих обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом.

Перебуваючи у процесуальному становищі сторін або інших осіб, неповнолітні фігуранти справи отримують весь комплекс прав та обов'язків, передбачених законодавством і не мають переваг перед повнолітніми учасниками судового процесу. Це пояснюється тим, що основою цивільного судочинства є принцип диспозитивності, тому незалежно від віку цивільного суб'єкта процесуальних відносин, вільно розпоряджається правами на власний розсуд. Відповідальність також не залежить від віку учасників процесу [4, с. 20].

Стаття 45 ЦПК України «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи», право неповнолітніх на висловлення своєї думки, право на отримання інформації про судовий розгляд, а також гарантується здійснення інших процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [3]. Крім того, суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника у разі, якщо за віком вона може усвідомити їх значення. Передбачено також створення судом належних умов для здійснення неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Тобто ця стаття просто наголошує на наявності зазначених прав у неповнолітніх осіб, а не ставить їх у краще становище у процесі. Це тлумачення потрібне для того, щоб неповнолітні могли правильно усвідомити всю ситуацію, бо через вікові обмеження вони можуть мати помилкове уявлення про правильність своєї поведінки у суді. Такий механізм має заповнити відсутню дієздатність неповнолітніх, тому повинен бути включений у структуру правосуб'єктності неповнолітніх [5, с. 26–29].

Неповнолітні з 14 до 18 років самостійно відповідають за майнову шкоду, заподіяну їхніми діями, тобто вони наділені деліктоздатністю. Проте, якщо неповнолітні особи не мають своїх коштів, не отримують заробітну плату чи стипендію, то за них відшкодовують їхні батьки чи опікуни. Якщо неповнолітній здійснив правочин, що виходить за межі його дієздатності, без письмової згоди його законних представників або їх подальшого схвалення, то таку угоду суд може визнати недійсною [6]. Однак, якщо така угода повністю відповідає інтересам неповнолітнього, вона може бути визнана дійсною за умови подальшого схвалення її законними представниками. Тобто така норма має альтернативний характер порівняно зі становищем повнолітньої особи, ставить у краще становище неповнолітніх.

Науковець З. Ромовська, пояснюючи ст. 18 Сімейного кодексу України, зазначає, що нормою цієї статті закріплюється надання дитині, якій виповнилося 14 років, цивільної процесуальної дієздатності [7]. Вона має право самостійно подати позовну заяву, у зв'язку з чим набуває процесуальні права позивача та відповідача (наприклад, у справі про визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення тощо). Проте у такому разі не можна говорити про набуття неповнолітнім повної цивільної процесуальної дієздатності, бо ЦПК України визначає випадки участі такої особи у цивільних справах як окремого суб'єкта [8, с. 62]. Тобто якщо йдеться про сімейні правовідносини і неповнолітній захищає свої права, то він має і відповідну цивільну процесуальну дієздатність. Проте в разі участі дитини у справі, наприклад про визнання недійсним договору банківського вкладу, на укладення якого вона не має відповідної цивільної дієздатності, дитина не може самостійно бути учасником такого спору. Тож формулювання ЦПК України про те, що такі категорії дітей мають цивільну процесуальну дієздатність у тих справах, у яких вони особисто беруть участь, з одного боку, забезпечує їх реальним механізмом захисту таких прав, а з другого – не надає їм більшого обсягу дієздатності, ніж визначено матеріальними нормами цивільного права. В основі такого підходу – вчення про суб'єктів цивільного процесуального права та цивільних процесуальних відносин. Суд, розглядаючи справи, вирішує питання про те, кому належить право і хто наділений юридичним обов'язком, тобто хто є суб'єктом матеріальних відносин. Суб'єктний склад матеріальних відносин відображається у процесуальних відносинах [9, с. 25].

Тепер розглянемо участь неповнолітніх у цивільному процесі міжнародного права. Дж. Ван Б'юрен досліджувала захист прав дітей у міжнародному праві. Процесуальний статус неповнолітніх осіб у цивільному процесі все ще не достатньо визначений, що свідчить про подальшу необхідність наукових напрацювань у цьому напрямку. Досліджуючи участь малолітніх та неповнолітніх осіб у цивільному процесі, останніх розглядають як повноправних суб'єктів процесуальних відносин та вважається, що вони не мають будь-яких переваг порівняно з повнолітніми учасниками процесу [10].

Кожна країна має свої особливості розвитку правових відносин та правового регулювання, але ці питання мають міжнародне врегулювання. Зокрема, Рада Європи ставить забезпечення особистої участі дітей у вирішенні питань, що їх стосуються, в центрі реалізації всіх прав дітей. Відповідно до офіційних інформаційних ресурсів, організацією забезпечення особистої участі дітей визнається ключовою стратегічною метою просування прав дітей, а також головним пріоритетом у встановленні стандартів, проведенні моніторингу та у виконанні спеціальних завдань [11].

У США відсутній поділ дітей на малолітніх і неповнолітніх, як це прийнято у вітчизняній правовій системі – всі знаходяться у категорії неповнолітніх. Деякі штати встановлюють мінімальний вік, із якого дитина допускається до підпису документів. Наголошено, що за яких обставинах батьки не можуть поставити підпис на документі замість своєї дитини [12]. Вважаю, що таке правило має бути властивим і українському праву.

У наш час права дітей закріплені, як на національному рівні, так і на міжнародному. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини закріплює широкий перелік основоположних прав дитини, серед яких право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування, право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки; право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини тощо. Статті 12–13 Конвенції ООН про права дитини закріплюють право дитини вільно висловлювати свої думки, а держав зобов'язує заслуховувати її [13].

Неповнолітні особи можуть бути допитані (опитані) в суді, організація та проведення опитування, отримання свідчень, заяв від дитини під час судового провадження у суді в країнах державах-членах Ради Європи здійснюється згідно з Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей, прийнятими Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. Україна як дер-

жава приєдналася до держав-членів Ради Європи на підставі Закону України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31 жовтня 1995 року № 398/95-ВР.

Таке опитування відбувається з урахуванням положень ст. 171 Сімейного кодексу України та має проводитися з урахуванням її віку та розвитку, у присутності психолога (судового експерта психолога), в ситуації, що виключає вплив на неї батьків та інших зацікавлених осіб.

Відповідно до ч. ч. 1-2 ст. 171 СК України, дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у т. ч. при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Аналогічні положення закріплені у статті 12 Конвенції про права дитини, згідно з якою держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Викладене узгоджується із правовим висновком, висловленим у постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 вересня 2021 року в справі № 223/306/20.

Відповідно до ст. 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу.

З цієї метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права зазначає, що дитина є особистістю, її думку потрібно враховувати, особливо для вирішення питань, які безпосередньо її стосуються.

Викладене вище кореспондується з висновком Верховного Суду, який зроблено у Постанові Верховного суду від 20 вересня 2021 року в справі № 350/1696/19.

Ухвалюючи рішення у справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 р. (заява № 2091/13), ЄСПЛ указав на те, що для визначення найкращих інтересів дитини в конкретній справі потрібно брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (пункт 100 рішення від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України», заява № 10383/09).

Висновки. Участь неповнолітніх у цивільному процесі, як і в українському законодавстві, так і в міжнародному має дуже специфічний характер. Це пояснюється тим, що до них, з одного боку, застосовують аналогічне законодавство, як до повнолітніх осіб, з іншого – суд враховує їхній особливий статус, на підставі чого приймає рішення щодо необхідності залучення законного представника або його заміни.

Проаналізувавши всі аспекти участі неповнолітніх у цивільному процесу, можна дійти висновку, що для повної реалізації права на захист, неповнолітня особа має виступати повноправним учасником цивільного судочинства, наділеним відповідними процесуальними правами та обов'язками для захисту свого права в межах дієздатності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.: *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 40–41, 42. Ст. 376.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р.: *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р.: *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Дербаківа Ю. А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх : автореф... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 20 с.
5. Василик Ю. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб як сторін у цивільному процесі: Віче. 2014. № 6. С. 26–29.
6. Ван Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини: пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса : АО БАХВА, 2006. 524 с.

7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. Київ : Парлам. вид., 2022. 80 с.
8. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
9. Кондратьєва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : автореф. дис. канд. юрид. наук. Л. А. Кондратьєва. Київ, 2006. 25 с.
10. Ван Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини : пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса : АО БАХВА, 2006. 524 с.
11. Child participation. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/participation> (дата звернення: 12.10.2022).
12. How To Notarize A Document For A Minor. URL: <https://notarypublicunderwriters.com/national-notary-blog/251-national-notarytips/892-how-to-notarize-a-document-for-minor> (дата звернення: 12.10.2022).
13. Конвенція ООН про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.10.2022).

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code Ukraine]. (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
3. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004, March 18). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
4. Derbakova, Yu. A. (2014). *Tsyvilna pravosubiektnist nepovnlitnikh [Civil legal personality of minors]*. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa [in Ukrainian].
5. Vasylyk, Yu (2014). *Uchast malolitnikh ta nepovnlitnikh osib yak storin u tsyvilnomu protsesi [Participation of minors and minors as parties in civil proceedings]*. *Viche – Viche* [in Ukrainian].
6. Van, Biuren Dzh (2006). *Mizhnarodne pravo v haluzi prav dytyny [International law in the field of children's rights]* [in Ukrainian].
7. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. (2002, January 10). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
8. Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainske simeine pravo [Ukrainian family law]*. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
9. Kondratieva, L. A. (2006). *Sudovyi zakhyst nepovnlitnikh osib u tsyvilnomu protsesi Ukrainy [Judicial protection of minors in the civil process of Ukraine]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Van, Biuren Dzh (2006). *Mizhnarodne pravo v haluzi prav dytyny [International law in the field of children's rights]* [in Ukrainian].
11. *Child participation*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/children/participation> [in English].
12. *How To Notarize A Document For A Minor*. Retrieved from <https://notarypublicunderwriters.com/national-notary-blog/251-national-notarytips/892-how-to-notarize-a-document-for-minor> [in English].
13. *Konventsiiia OON pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [UN Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]*. (1997, July 17). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.12.2022.